

När den nya tiden bröt in

Av HUGO LINDBLÖM

Man kan utan överdrift beteckna 1898 som ett märkesår i typografins historia i vårt land. Då kom nämligen de första sättmaskinerna till Sverige. Män i landets ledande tryckerier skyndade givetvis till Stockholm, där fenomenen kunde beskådas på Svenska Dagbladet. Det var naturligt, att också Östgöta Correspondenten skulle skaffa sig sättmaskiner, men det dröjde dock en tid, innan första beställningen effektuerades.

Långt i förväg hade det bland den tekniska personalen ryktats, att den där nymodigheten också skulle komma till Correspondenten. Ty även på den tiden bade ryktet vingar. Man och man emellan hade ”moderniteten” diskuterats och – kritiserats. Tänka sig, att den gamla metoden inte skulle duga längre! Den som dugt bra ända sedan Gutenbergs dagar. På sina hålla var man nog ganska säker, att den nya metodens brister snart skulle komma i dagen, men man stack dock inte under stol med, att den gamla metoden trots allt fått en konkurrent och en allvarlig sådan. Kanske bottnade hos en del misstron också i fruktan för befarad arbetslöshet. Ryktet visste nämligen att en enda man på sättmaskinen skulle kunna

prestera ett skiftresultat på 2.000–3000 rader. Vore detta med sanningen överensstämmande, borde ju som naturlig följd härra en del av arbetsstyrken på sätteriet bli överflödig. Man bör i detta sammanhanget inte heller blunda för den gamla tidens typografers konservativa inställning gentemot yrket. De var stolta yrkesmän dessa gamla konstförvanter, och många av dem såg säkerligen inte med någon större glädje, att något nytt kom och trängde ut de gamla metoderna, för vilka de så varmt ömmade.

Hugo Lindblom

”Vad tror du om sättmaskinen”, var en stående fråga bland personalen.

På sensommaren 1901 kom så underverket, en märklig tingest, vars yttre omfång kom många att likna den vid ett tröskverk. Alldeles säkert var det med stora förväntningar, man iakttog avlastningen av lådorna från hästskjutsen. För en del kändes det givetvis lite beklämmande att behöva bevittna denna scen, ty man välkomnar ju inte gärna någon, som man vet skall göra intrång på ens vitalaste område. Men nyfikenheten drev fram även de mest pessimistiska till åsyna vittne av sättmaskinens ankomst.

Förmodligen har väl varken förr eller senare någon maskin på Correspondenten mött ett så enormt intresse både från redaktionens och den tekniska personalens sida som just denna första sättmaskin. Och inte utan skäl. Ty här var det ju frågan om något revolutionerande. Arbetsprestationerna skulle ju, som det senare visade sig, flerdubblas, vilket i sin tur skulle föra med sig ökat redaktionsarbete och större tidningsformat.

Snart var maskinen, en engelsktillverkad endäckad Linotype, uppmonterad i bottenvåningen i Correspondentens dåvarande lokaler vid Storgatan 20, och gasen kunde för första gången tändas under smältgrytan och kring tändröret på gasmotorn. ”Det vita kolet” hade nämligen då ännu inte helt tagits i mänsklighetens tjänst, och därför fick gasen även ge maskinen den erforderliga drivkraften.

Något mer än en timme senare kunde Emil Carlsson – förmodligen var det han, som blev Correspondentens förste maskinsättare – anslå tangenterna, fylla samlaren med matriser och gjuta den första raden. Det var säkerligen ett historiskt ögonblick för de närvarande. Säkerligen gick också denna första maskinrad hand ur hand bland de närvarande, som synade och beundrade eller kritiserade.

Underligt nog tycks man dock inte i tidningen ha gjort någon antydning om det stiliga nyförvärvet. En ny stil i en notis under Länet och stiftet den 30 augusti är visst det enda vittnesbördet, att sättmaskinen börjat sitt långa, gagnande arbete.

Vad annonsställningen beträffar tycks det ha dröjt länge, innan sättnarna kunde förnedra sig till att anlita sättmaskinerna. (Den första maskinen följdes snart av den andra). Exempelvis kan nämnas, att dödsannonser ännu mer än tioalet år efter den första sättmaskinens ankomst sattes för hand.

Att sättmaskinen kom sina belackare på skam, torde stå klart för envar. Visserligen höll inte ryktets prestationssiffror streck, men 1.000 rader och däröver var ju inte så dåligt heller. Och att bolaget under årens lopp haft enbart glädje av den nya sättmetoden, visar ju den maskinpark av åtta sättmaskiner, som nu utgör en av Correspondentens ståtligaste prydnader, ja kanske den allra ståtligaste. Här finner man ju också de modernaste typerna, som står att uppbära i marknaden.

Under det fyrtiotal år som gått, har givetvis sättmaskinen undergått en hel del förändringar. Märkligt nog rör det sig dock om tekniska finesser, som visserligen har stor praktisk betydelse men som knappast kan sägas ha ställt den första maskinen i ”skamvrån”. Rubrikmaskiner med sidomagasinet och blandningsavläggning är en sådan teknisk förbättring. En annan är den automatiska utrustningen och anordningen för indrag i högerkant. I det väsentliga är dock nutidens moderna sättmaskin en avbild av sekelskiftets.

Man kan fråga sig, om det skall stanna vid detta eller om utvecklingen skall fortsätta. Får vi måhända i en snar framtid ånyo uppleva en ”revolution”? Redan 1929 gick genom dagspressen och facktidningarna en notis om en ny uppfinning på sättmaskinsgebitet, vilken skulle verka revolutionerande på området. Det rörde sig då om telegrafisk maskinsättning. Sålunda skulle flera sättmaskiner kunna betjänas från en enda maskin, alltså samma metod som gäller vid fjärrskrivningsmaskinen. Denna idé, som icke heller då var ny, gav dock det praktiska resultat, som man väntat. Tidningarna var då – och är det nu i än högre grad – synnerligen måna om att skilja sig från varandra både vad utstyrelse och innehåll beträffar, och de ville inte sterotypiskt återge händelser. Detta hade tydligen inte uppfinnarna haft med i beräkningen. Framtiden kanske dock ger dem andra möjligheter.

*Artikeln hämtad från en minnesskrift 1941
av förre faktorn på ÖC Hugo Lindblom.*